

Kadernota

Groen en biodiversiteit

Kadernota

Groen en biodiversiteit

Auteur: Bas van Os
Eenheid: Openbare Ruimte
Datum: 14 februari 2021
Versie: 0.1

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	<i>Aanleiding</i>	<i>1</i>
1.2	<i>Probleemstelling en vraagstelling.....</i>	<i>2</i>
1.3	<i>Bestaande kaders.....</i>	<i>2</i>
2	Trends en ontwikkelingen.....	4
2.1	<i>Landelijke en internationale ontwikkelingen</i>	<i>4</i>
2.2	<i>Provinciale en regionale ontwikkelingen</i>	<i>4</i>
2.3	<i>Lokale ontwikkelingen</i>	<i>4</i>
3	Ambitie en uitgangspunten	7
4	Procedurele uitgangspunten	9
4.1	<i>Organisatie, participatie, communicatie.....</i>	<i>9</i>
4.2	<i>Financiën.....</i>	<i>9</i>
4.3	<i>Risico's</i>	<i>9</i>
4.4	<i>Tijdspad.....</i>	<i>9</i>

1 Inleiding

De mondiale biodiversiteit neemt af door klimaatverandering, schaalvergroting, monoculturen (in de landbouw en in openbaar groen) en de mate waarin de mens zaken efficiënt wil gebruiken en beheren. Ook de afname van het areaal groen (natuurgebieden en landschapselementen) en de druk op leefgebieden voor dier- en plantsoorten vormen een bedreiging voor de biodiversiteit.

Ook in Dalfsen staat de biodiversiteit onder druk. Soorten als sleedoornpage, kleine ijsvogelvlinder, wilde kievitsbloem en patrijs zijn verdwenen.

De gemeente Dalfsen is zich ervan bewust dat zonder structurele aandacht voor biodiversiteit in het gemeentelijk beleid behoud of verbetering van biodiversiteit niet haalbaar is.

De mate waarin de gemeente bij ruimtelijke beleid, beheer en inrichting rekening houdt met biodiversiteit zal een toe- of afname van biodiversiteit tot gevolg hebben. Om de afname van biodiversiteit tegen te gaan is specialistische kennis van de soorten en ecosystemen nodig én samenwerking met particulieren, landeigenaren, overheden en de agrarische sector.

In 2019 is de startnotitie Groen en biodiversiteit door de raad vastgesteld. Hierin is als doel opgenomen om te komen tot een beleidsvisie voor de komende jaren, alsmede tot een uitvoeringsprogramma.

Het Groen- en biodiversiteitsbeleid gaat uiteindelijk integraal onderdeel uitmaken van de omgevingsvisie.

1.1 Aanleiding

De aanleiding tot het ontwikkelen van structureel groen- en biodiversiteitsbeleid volgt uit de volgende zaken:

- **Raadsagenda 2019-2022.** De gemeenteraad vraagt hierin aandacht voor klimaatbeleid en duurzaamheid en beoogt een 'leefbare gemeente Dalfsen nu en in de toekomst'. Het uitwerken van een koers voor groen en biodiversiteit maakt hier onderdeel van uit.
- **Motie Bestuivers.** In 2016 heeft de gemeenteraad een motie "Bestuivers" aangenomen om aandacht te vragen voor de achteruitgang van de wilde bijenpopulaties en insectenpopulaties in zijn geheel.
- **Groenstructuurplan 2013-2017.** Dit plan is vigerend (rechtsgeldig), maar verouderd. Een evaluatie van het groenstructuurplan is nodig, waarbij de positie van biodiversiteit in het plan ook meegenomen wordt.
- **Operatie Steenbreek.** Begin 2019 is de gemeente lid geworden van de Operatie Steenbreek. Via deze campagne kunnen bewoners gestimuleerd worden hun tuinen te vergroenen. Er is echter geen duidelijke koers voor het stimuleren en/of betrekken van inwoners bij het onderwerp biodiversiteit.
- De gemeente Dalfsen werkt aan een **omgevingsvisie**. Er is inmiddels een kadernota omgevingsvisie opgesteld. Hiervoor zijn inhoudelijke gegevens en analyses nodig met betrekking tot groen en biodiversiteit. Rode draad in de kadernota Omgevingsvisie is de verbinding van mens en omgeving.
- **Klimaatverandering.** Er zijn stresstesten uitgevoerd om een beeld te krijgen van de negatieve gevolgen van klimaatverandering. Groen kan hier een positieve bijdrage leveren om droogte, wateroverlast en om hittestress tegen te gaan. Keerzijde is dat grootschalige ingrepen negatieve invloed kunnen hebben op de aanwezige soorten.
- **RES- Regionale Energie Strategie.** Deze wordt steeds concreter. De mogelijk grootschalige ontwikkelingen zullen invloed hebben op groen en kansen of knelpunten voor biodiversiteit opleveren.

1.2 Probleemstelling en vraagstelling

Biodiversiteit

Omdat biodiversiteit een nieuw onderwerp is binnen het beleid van de gemeente is het goed stil te staan bij wat het begrip biodiversiteit inhoudt.

Biodiversiteit is kortweg de verscheidenheid aan leven in een bepaald gebied – van een waterdruppel tot een compleet bos of zelfs de aarde als geheel. Biodiversiteit omvat alle soorten planten, dieren en micro-organismen, maar ook de enorme genetische variatie binnen die soorten en de variatie aan ecosystemen waar ze deel van uitmaken, van moerassen tot woestijnen. Het gaat dus lang niet alleen over bloemen, bomen en aabare beesten. Het begrip omvat het totaalpakket aan levende organismen en systemen – en de alle interacties daartussen.

Door klimaatverandering, menselijk handelen, afname van het areaal groen, schaalvergroting in de landbouw etc. staat de biodiversiteit behoorlijk onder druk. Daardoor neemt de kans op uitsterven van dier- en plantensoorten toe. En dat levert risico's op voor economie, gezondheid, veiligheid en leefbaarheid.

Dalfsen kenmerkt zich in verhouding tot veel andere gemeenten als een groene gemeente; zowel in het totale oppervlakte van het groene areaal, als in kwaliteit van het groen en in diversiteit van het aanwezig groen. Het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen past de gemeente sinds 2002 niet meer toe. We zijn de goede weg ingeslagen, maar er zijn nog meer mogelijkheden om de biodiversiteit te behouden dan wel te versterken. Bij alle handelingen binnen en buiten de bebouwde omgeving is rekening te houden met biodiversiteit. Denk bijvoorbeeld aan:

- Aanleg van een fietspad met vleermuisvriendelijke verlichting.
- Nieuwbouw van woningen of bedrijven waarbij dakpannen gelijk een nestkastje vormen voor bijvoorbeeld gierzwaluwen.
- Bij nieuwe aanplant kiezen voor inheemse beplanting.
- Integraal maaibeheer, waarbij naast veiligheid en aanzien ook rekening gehouden kan worden met bijvoorbeeld maaimoment of maai frequentie, zodat kruiden tot bloei kunnen komen en er in winter nog stengels blijven staan, zodat er schuilgelegenheden zijn voor insecten.

De vraag is nu: hoe staat de gemeente Dalfsen ervoor? En gaan we (beter) richting geven aan ons toekomstig handelen?

Wat willen we bereiken?

- Specifiek: Door de bedreiging van biodiversiteit is een doorontwikkeling en verandering in ons denken nodig. Behoud en versterking van biodiversiteit moet een vanzelfsprekend onderdeel van ruimtelijke (her)ontwikkelingen en ingrepen worden.
- Meetbaar: In 2022 is er een groen- en biodiversiteitsbeleid inclusief een uitvoeringsagenda vastgesteld. Daarnaast streven we ernaar om bij plannen met een fysieke component een paragraaf te wijden aan biodiversiteit. Het nieuwe groen- en biodiversiteitsbeleid wordt opgenomen in de Omgevingsvisie.
- Acceptabel: Door gesprekken te voeren met bewoners, stakeholders en gemeenteraad wordt duidelijk waar wel en waar geen draagvlak voor is. Alle inwoners van de gemeente Dalfsen hebben immers belang bij een veilige, goed functionerende, duurzame en prettige leefomgeving. E.e.a. is al uitgevraagd bij de enquête Omgevingsvisie.
- Realistisch: Door bewustwording voor biodiversiteit te creëren en handreikingen aan te bieden is het doel haalbaar.
- Tijdgebonden: Uiterlijk 2022 is er een nieuw biodiversiteitsbeleid.

1.3 Bestaande kaders

De volgende bestaande beleidskaders zijn van belang.

Landelijk beleid:

Wet natuurbescherming;
Deltaplan biodiversiteit.

Provinciaal beleid:

Omgevingsvisie provincie Overijssel;
Natuur voor elkaar.

Lokaal

Toekomstvisie Dalfsen;
Kadernota Omgevingsvisie;
Landschapsontwikkelingsplan Dalfsen (LOP) (2010);
Duurzaamheidsbeleid (energietransitie en warmtetransitievisie);
Integraal Kwaliteitsplan Beheer Openbare Ruimte (IBOR) (2017);
Gemeentelijk verkeers- en vervoerplan (GVVP) (2012);

Welzijnsbeleid (sport en bewegen, spelen, gezondheid).

2 Trends en ontwikkelingen

In dit hoofdstuk worden kort de belangrijkste ontwikkelingen met betrekking tot groen en biodiversiteit besproken.

2.1 Landelijke en internationale ontwikkelingen

Invoering wet natuurbescherming

Met de invoering van de wet natuurbescherming wordt nog naast natuurbescherming ook nadrukkelijker ingezet op de intrinsieke ontwikkeling van natuurwaarden.

Deltaplan biodiversiteit

Met dit plan zetten natuurorganisaties, boeren, burgers, wetenschappers, banken, overheden en bedrijven zich samen in voor biodiversiteitsherstel in Nederland.

Omgevingsvisie

De nieuwe Nationale Omgevingsvisie zet in op een duurzame toekomst. Biodiversiteit en klimaatverandering zijn belangrijke aandachtspunten. Dit vergt een omdenken in de bescherming van bomen, planten en dieren, met meer aandacht voor ecosysteemdiensten, ofwel het nut en de noodzaak van groen en bomen. De leefomgeving wordt meer integraal bekeken.

2.2 Provinciale en regionale ontwikkelingen

Natuur voor elkaar

In dit koersdocument wordt het beschermen van de natuur verbreed naar benutten en beleven. En moet de betekenis voor mensen meer centraal komen te staan.

2.3 Lokale ontwikkelingen

De gemeente Dalfsen heeft de afgelopen jaren diverse beleidsdocumenten opgesteld voor uiteenlopende beleidsterreinen, die een relatie hebben met groen en biodiversiteit:

- Toekomstvisie Dalfsen
- Kadernota Omgevingsvisie;
- Landschapontwikkelingsplan Dalfsen (LOP) (2010);
- Duurzaamheidsbeleid (energietransitie en warmtetransitievisie);
- Integraal Kwaliteitsplan Beheer Openbare Ruimte (IBOR) (2017);
- Gemeentelijk verkeers- en vervoerplan (GVVP) (2012);
- Welzijnsbeleid (sport en bewegen, spelen, gezondheid).

Daarnaast zijn er nog drie aspecten/ontwikkelingen van belang.

Nulmeting biodiversiteit

Eind 2020 heeft adviesbureau Arcadis een nulmeting biodiversiteit verricht (bijgevoegd). Hieronder in het kort volgen de belangrijkste conclusies en aanbevelingen met betrekking tot het meten van de biodiversiteit en de aanknopingspunten om de biodiversiteit te versterken.

- Door de diversiteit aan landschappen en leefgebieden biedt Dalfsen ruimte aan een grote diversiteit aan soorten. Het gaat daarbij ook om een groot aandeel van de Nederlandse soorten. Bij reptielen, amfibieën, dagvlinders en libellen gaat het om meer dan de helft van de soorten;
- In de periode van januari 2015 tot en met mei 2020 zijn in de gemeente Dalfsen 2744 soorten waargenomen waarvan 184 beschermd in de Wet Natuurbescherming;
- Er zijn diverse invasieve exoten aanwezig in de gemeente. Hierdoor worden inheemse planten en dieren serieus bedreigd in hun voortbestaan;

- Het landschapsontwikkelplan uit 2010 (LOP) geeft een goede indicatie van de ecologie en de soorten die in de verschillende landschappen voor (kunnen) komen. Het verdient aanbeveling om de huidige indicatorsoorten – bijvoorbeeld bossoorten – te projecteren op deze landschapszones om de huidige waarde en potenties beter in beeld te krijgen. Met deze analyse krijgt de gemeente een ‘kapstok’ in handen voor het versterken van de biodiversiteit;
- Het is wenselijk om het verouderde, maar nog wel vigerende Groenstructuurplan 2013-2017 (voor de woonkernen) te gaan combineren met het LOP (landschapsontwikkelingsplan voor het buitengebied) te combineren tot één plan voor groen en natuur binnen de gemeente Dalfsen.

Groenstructuurplan 2013-2017

Ten aanzien van het verouderde, maar nog steeds vigerende groenstructuurplan 2013-2017 kan met betrekking tot de voortgang en de relatie met biodiversiteit het volgende worden gesteld.

- In de uitgangspunten van de groenstructuur, hoofdstructuur, nevenstructuur, buurtgroen, bijzonder groen en beeldkwaliteit is biodiversiteit als doel nog ondergeschikt.
- Breng de vervanging voor groen voor lange termijn in beeld.
- Stop met het omvormen van beplanting naar gras in verband met behoud van de huidige biodiversiteit.
- Voor de biodiversiteit is het belangrijk dat waardevolle bomen worden beschermd. Het ligt voor de hand om dit straks te regelen in de Omgevingsvisie en –plan.
- Het is zinvol om diverse groentypen onder de loep te nemen vanuit de kansen voor biodiversiteit en de eventuele nut en noodzaak van ecologisch beheer. Het resultaat dient te zijn dat dit wordt vertaald naar algemene beheerlijnen waarbij specifiek rekening wordt gehouden met kritische en beschermde soorten.
- Vanuit biodiversiteit is het advies om geen groen af te stoten zonder voorwaarden tenzij het een geringe ecologische functie heeft. Dit vraagt om nadere regelgeving vanuit de gemeente.
- Het is wenselijk om een gemeentelijke leidraad te ontwikkelen of te hanteren voor speelplannen waarbij ook kansen worden geboden voor biodiversiteit.
- Natuurgebieden en zones die een belangrijke ecologische functie en natuurwaarde dienen niet gebruikt te worden als hondenlosloopterrein.
- Het advies is om een beheerplan invasieve exoten op te stellen.
- Laat duurzaamheid onderdeel uitmaken van nieuw op te stellen groenbeleid.
- Neem een duidelijk standpunt in om behoud en vergroting van biodiversiteit te bevorderen bij het bepalen van de functies voor de groenstructuur. De beeldkwaliteit biedt ruimte voor differentiatie in beheer wanneer het om ‘natuurgericht beheer’ gaat. De overige categorieën van de groenstructuur wordt beheerd op beeldkwaliteit. Dit biedt op dit moment nog weinig ruimte om in te spelen op natuurlijke processen.
- Het advies is verder om inrichting en beheer van groen aan te passen aan reeds aanwezige soorten.
- Biodiversiteit vraagt om een ecologisch beheerplan op gemeentelijk niveau.
- Het is wenselijk om op basis van natuurkernen en stapstenen een netwerkanalyse uit te voeren voor de gemeente waar dergelijke robuuste verbindingen noodzakelijk zijn om populaties te behouden. Dit sluit aan op het voorstel voor een ecologisch beheerplan op gemeentelijk niveau.
- De verschillende categorisering van groenstructuur typen heeft het risico dat het groen buiten de hoofdgroenstructuur minder beschermd wordt. Wat betreft klimaatbuffer is het dus niet nodig en zelfs onwenselijk om de verschillende functies te onderscheiden.

Werksessie met stakeholders

Uit de werksessie (maart 2020) zijn goede ideeën en voorstellen gekomen waarmee de gemeente Dalfsen de biodiversiteit kan behouden en versterken. Hieronder in het kort de belangrijkste aanbevelingen.

- Vergroten van de rol (verankering) van biodiversiteit in het gemeentelijk beleid.
- Verbeteren van de kennis van soorten en hun leefgebieden.
- Vergroten van bewustwording en draagvlak (communicatie, educatie, participatie, samenwerking)

- Verbeteren van het netwerk, samenwerking en contact van groene vrijwilligers, bewoners, terrein-beherende instanties en professionals.
- Verbeteren van informatieverstrekking over maatregelen en aanwezige natuurwaarden
- Inzetten op natuur-inclusief bouwen, ondernemen en agrarische bedrijfsvoering.

3 Ambitie en uitgangspunten

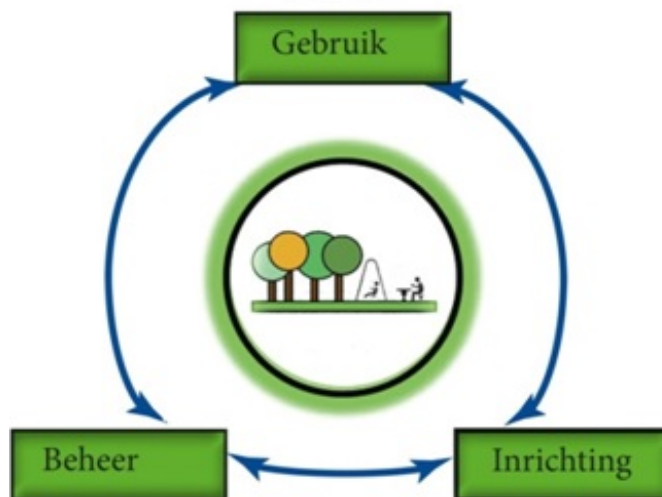
Op basis van de in de voorgaande hoofdstukken benoemde trends en ontwikkelingen willen we met de volgende ambities en uitgangspunten aan de slag. Op die manier kunnen we het gewenste groen- en biodiversiteitsbeleid verder vorm geven.

Eén visie voor groen- en biodiversiteitsbeleid voor de gehele gemeente.

Door biodiversiteit te verankeren in het beleid, en het groenbeleid niet onder twee 'paraplu's' (binnen de kom in het groenstructuurplan en buiten de kom in het landschapsontwikkelingsplan) in te delen, kunnen we krachtiger inspelen op gewenste groen- en biodiversiteitsinitiatieven.

Drie-sporen: meer samenhang in beheer, inrichting en gebruik openbare ruimte.

Om de ambities te bepalen voor het groen- en biodiversiteitsbeleid wordt naar drie sporen gekeken die in de openbare ruimte met elkaar samenhangen, te weten beheer, inrichting en gebruik. Zie onderstaande figuur.

Figuur 1: Samenhang Gebruik, inrichting beheer.

Beheer:

De gemeente heeft een groot areaal aan openbare ruimte. Met het beheer van het areaal wordt een bijdrage geleverd aan de biodiversiteit.

Bijvoorbeeld: Als we alle bermten in één keer maaien, dan betekent dat dat veel insecten geen schuil-, nest- en of voedselgelegenheid meer hebben. Daardoor wordt de kans op overleven van insecten kleiner. Als er geen insecten meer zijn dan kunnen andere soorten daar voordeel of nadeel van hebben. Als er geen insecten meer in de bermten leven, dan kan de eikenprocessierups veel makkelijker toenemen in aantal. Er zijn veel insecten die natuurlijke vijanden van de eikenprocessierups zijn. Denk aan bepaalde sluipwespen of verschillende keversoorten. Als er geen insecten meer in de berm leven dan wordt het voor bepaalde vogels of vleermuizen moeilijker om te overleven omdat er minder voedsel is.

Inrichting:

Bij elke ontwikkeling is het mogelijk om naar kansen voor biodiversiteit te kijken. Dat kan zowel door te kijken naar "natuur-inclusief" bouwen, maar dat kan ook door het bestaande groen tijdens de ontwikkeling een bepaalde impuls te geven. Door van te voren bij ontwikkelingen in de buitenruimte bewust na te denken over biodiversiteit is het mogelijk om biodiversiteit te behouden of om biodiversiteit een impuls te geven. Bovendien kun je door middel van het versterken van biodiversiteit het openbaar groen beter bestand laten zijn tegen klimaatverandering.

Bijvoorbeeld: *Het doorbreken van monoculturen langs wegen in het buitengebied waar alleen eikenbomen staan. Het verhogen van diversiteit aan boomsoorten maakt dat een bomenlaan beter bestand is tegen ziektes (zoals essentaksterfte) of aantastingen (zoals eikenprocessierups).*

Gebruik:

Het streven naar een bepaalde biodiversiteit staat soms haaks op wensen van een gebruiker. Daarom moet ook altijd het gebruik meegewogen worden in de te maken keuzes.

Daarnaast kunnen inwoners en stakeholders zelf ook gestimuleerd worden om bepaalde maatregelen te nemen. Denk bijvoorbeeld aan Operatie Steenbreek.

Door meer samenhang aan te brengen kan efficiënter en effectiever de biodiversiteit in Dalfsen worden behouden en vergroot.

Behouden en versterken van de groene identiteit van de kernen en het buitengebied ter bevordering van de biodiversiteit.

De kernen in de gemeente Dalfsen breiden steeds verder uit. De groenstructuur wordt hierdoor steeds belangrijker voor de herkenning, identiteit en begeleiding van de belangrijkste ontsluitingsstructuren.

Herkenbare waterstructuur

Naast de wegenstructuren zijn ook de waterstructuren van groot belang. Het water is belangrijk voor de herkenning en structurering in de kern of wijk, maar zeker ook voor de recreatieve, belevings- en gebruikswaarde van het aangrenzende groen. Water vormt een ecosysteem op zich en bepaalde soorten waterorganismen vormen weer voedsel voor op het land levende soorten. Bijvoorbeeld: waterkreeftjes worden gegeten door eenden en voorn wordt gegeten door ijsvogels en reigers.

Herkenbare randen

De overgang van nieuwbouwwijk naar het landelijk gebied moet geleidelijk verlopen waarbij het groen en de natuur in de kern of wijk wordt gebracht (en vice versa). Het is belangrijk dat er (veel) aandacht besteed wordt aan de inpassing van nieuwbouw in het landschap. Denk bijvoorbeeld aan de 'boerenerfwoningen'.

Herkenbare grote groenvlakken

Het behoud van voor het gebied herkenbare landschapselementen, zoals bosjes, houtwallen en oude lanen levert een grote meerwaarde op voor de (nieuwe) wijk. De identiteit van de kern wordt hierdoor versterkt.

Verbinden van groen binnen en buiten de kern

Daarnaast is het van groot belang om groen van buiten de kern te verbinden met het groen binnen de kern, zodat een duurzame groenstructuur ontstaat die voor herkenning zorgt. Het groen kan op deze manier ook goed ingezet worden voor recreatief gebruik (beleven ervaren en spelen) en voor ecologie.

Dit alles met de wetenschap dat groen een belangrijke bijdrage levert aan biodiversiteit. Er liggen kansen om door te ontwikkelen naar groene parels, biodiversiteitshotspots en groene centra (voor beleven, benutten, bewegen etc).

Een en ander kan mogelijk leiden tot nieuwe gebiedsindelingen voor ontwikkeling, beheer, beschermingsniveaus etc. maar de landschapstypes veranderen uiteraard niet.

Groen en biodiversiteit is meer dan de som der delen.

Groen- en biodiversiteit versterken elkaar. Groen moet worden ervaren, door groen te gebruiken (spelen, sporten, beleven) verhogen we bewustwording. We willen ruimte gaan bieden aan initiatieven op het gebied van educatie maar ook bewegen, gezondheid en recreatie. Denk bijvoorbeeld aan het faciliteren van een 'groen netwerk'.

Een en ander kan mogelijk leiden tot nieuwe gebiedsindelingen voor ontwikkeling, beheer, beschermingsniveaus etc. NB de landschapstypes veranderen niet, blijft uitgangspunt.

4 Procedurele uitgangspunten

4.1 Organisatie, participatie, communicatie

- Gesprekken met inwoners en stakeholders zijn geweest op 13 maart 2020;
- In eerste instantie wordt gebruik gemaakt van de input van het participatie traject van omgevingsvisie;
- Afhankelijk hiervan wordt bekeken of er nog specifieke vragen zijn waarover participatie/uitvraag over plaats moet vinden;
- Kadernota wordt gedeeld met stakeholders, zie startnotitie. Hier kunnen ze input op geven, dit wordt verwerkt in beleidsplan.

4.2 Financiën

Jaarlijks is €17.500,-- begroot voor landschap en biodiversiteit. Dit budget wordt ingezet voor het maken van het beleids- en uitvoeringsprogramma groen- en biodiversiteit.

4.3 Risico's

Er is een tweetal risico's te verwachten.

Fasering

Doordat het verloop van het participatieproces en de bestuurlijke besluitvorming zich vooraf niet laten voorspellen, kan het biodiversiteitsbeleid later worden opgeleverd dan in de planning staat aangegeven. De gemeenteraad wordt via het RIS op de hoogte gehouden van wijzigingen in de voortgang, het college wordt op de hoogte gehouden via een portefeuillehoudersoverleg en/of collegevoorstellen.

Politiek/bestuurlijk

Het doel is zoveel mogelijk aan te sluiten bij provinciaal beleid en lopende projecten. Bij het opstellen van het biodiversiteitsbeleid kunnen we aanlopen tegen strijdigheden met beleid/projecten van provincie en waterschap. Tijdens het proces gaan we met elkaar hierover in gesprek. Eventuele dilemma's maken we inzichtelijk aan college en gemeenteraad.

4.4 Tijdspad

Fase	Activiteit	Planning	Besluitvorming gemeenteraad
Basis in beeld	Analyse Evaluatie Groenstructuurplan Nulmeting biodiversiteit Analyse groenstructuren en huidig beleid	Oktober- December 2019	afgerond
Bepalen	Gesprekken met inwoners en stakeholders Optioneel themabijeenkomst met het college Optioneel werksessie met de gemeenteraad	November – December 2019	afgerond

Bepalen	Bepalen ambities door bestuur en raad Bepalen kader uitvoeringsagenda	Januari 2020 – Maart 2021	Maart 2021
Beginnen	Opstellen beleidsplan incl uitvoeringsplan	Maart 2021 – december 2021	Maart 21 – dec 21
Bepalen	Beleidsplan		Jan '22
	Zelf handelen Andere stimuleren & faciliteren	Na opstellen uitvoeringsplan en afh. van gemaakte keuzes.	'22
Bewaken	Bewaken uitvoeringsagenda Evalueren en bijsturen	Volgt t.z.t	'22 en verder